

Науково-методичний
журнал

**«Українська мова і
література
в школі»**

№ 2 (43) 2005

Заснований у червні 1997 року

Виходить 8 разів на рік

Засновник — Інститут
педагогіки АПН України
Зареєстровано
Міністерством Інформації
України
реєстраційне свідоцтво
КВ № 2647 від 02.06.97

Головний редактор:
Леонід СКУРАТІВСЬКИЙ

Редакційна колегія:

Надія БІБІК,
Олександр БІЛЯЄВ,
Неллі БОНДАРЕНКО,
Лариса ВАРЗАЦЬКА,
Микола ВАШУЛЕНКО,
Сергій ГАЛЬЧЕНКО,
Анатолій ГУЛЯК,
Михайло ДЕВДЕРА,
Любов МАЦЬКО,
Володимир МЕЛЬНИЧАЙКО,
Валентина НОВОСЬОЛОВА
(відповідальний секретар),
Свген ПАСІЧНИК,
Марія ПЕНТИЛЮК,
Лідія ПІСКОРСЬКА,
Лариса ПЛЕТНЬОВА
(редактор),
Катерина ПОВХАН,
Олександр ПОНОМАРІВ,
Володимир РІЗУН,
Григорій СЕМЕНЮК,
Борис СТЕПАНИШИН,
Микола СУЛИМА,
Галина ШЕЛЕХОВА
(заступник головного редактора),
Неоніла ШИНКАРУК,
Алла ЯРМОЛЮК.
Комп'ютерний набір:
Валентина ЯЦЕНКО

Затверджено на засіданні
вченої ради Інституту
педагогіки АПН України,
протокол № 2 від 24.02.2005

Здано до набору 10.01.2005
Підписано до друку 1.03.2005.
Формат 60x84' /.

Ум. друк. арк. 74.

Тираж 5 200 пр. Зам. 465

Адреса редакції:
вул. Артема, 52-Д, к. 417,
м. Київ, 04053.
Тел. (044) 211-94-17

Віддруковано з готових
фотоформ у Комунальному
поліграфічному підприємстві
«Поліфаст».

08500, м. Фастів Київської
області, вул. Соборна, 40.
Тел. (04465) 64077, 51449

© «Українська мова і
література в школі», 2005

ЗМІСТ

МЕТОДИКА МОВИ

- Н. Бондаренко, А. Ярмолюк. Новий підручник як невід'ємна складова системної перебудови мовної освіти..... 2
- Т. Донченко, В. Луценко. Інтеграція системно-описового, функціонально-стилістичного і комунікативно-діяльнісного підходів до вивчення української мови..... 5
- О. Дружененко. Навчання рідної мови як етнопедagogічна проблема..... 11
- Л. Скуратівський. Стратегії інтелектуального розвитку учнів основної школи на уроках української мови..... 15

МЕТОДИКА ЛІТЕРАТУРИ

- О. Вертій. З'ясування народних джерел творчості письменника в школі.
- О. Телехова. Вивчення статті І.Я. Франка «Іван Вишенський, його час і письменницька діяльність» у 9 класі..... 21
- Ю. Бондаренко. Зіставлення художньо-історичного мислення письменників на уроках літератури (на матеріалі творів про Марусю Чурай)..... 30

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД

- Г. Бакунець. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках зв'язного мовлення.
- О. Савченко. Фантазіє! Ти сило чарівна... (сторінками драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»)..... 36
- Т. Тригуб. Духовний світ Уласа Самчука. Авторське «я» письменника на сторінках спогадів «На білому коні» та «На коні вороному» (урок з української літератури в 11 класі)..... 40

МЕТОДИЧНІ ОКРУШИНИ

- М. Девдера. Робота з укрупненням на уроці української мови..... 45

МОВА І ЛІТЕРАТУРА В ШКОЛАХ НОВОГО ТИПУ ТА ВНЗ

- І. Кухарчук. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у фаховій підготовці вчителя-словесника..... 50
- С. Єрмоленко. Нові підходи у вивченні простого речення (вища школа)..... 54

НАУКА — ШКОЛИ

- І. Корнієнко. Дещо про семантику відапелятивних прізвищ Дніпровського Припоріжжя..... 59
- В. Волинський, Т.О. Ханюк, Н.В. Чабан. Класифікація комп'ютерних програмно-педагогічних засобів навчання..... 61

ПОРТРЕТНА ГАЛЕРЕЯ

- До ювілею Ганни Романівни Передрій..... 64

У листі міцні волоконні жили. 2. У кактусів м'ясисте стебло запасє вологу. 3. У кислці трійчасті ніжні листочки, розташовані так, що вони не затіняють один одного. 5. В усіх кучотках України росте ромашка лікарська. Крайні квітки її кошиків білі, а середні, трубчасті — жовті.

9. До якого стилю мовлення належать наведені нижче уривки? Доведіть. Яку роль відіграють прикметники у створенні певного настрою? Укажіть прикметники з суфіксами *-ист-*, *-аст-*, *-уч-*, *-яч-*. Які суфікси надають прикметникам розмовного відтінку і в яких словах?

Стояв сліпучий сонячний березень. Сніг був цукристим, пористим, і в його надрах народжувалися маленькі, ледве помітні для ока струмочки. А небо було таким синім, немов внизу розстиналися не засніжені поля, а тепла блакитна гладь південного моря.

Я йшов по глибокому розсипчастому снігу і думав про літо. Не про звичайне українське літо, а про південне — з нудотними запахами яскравих квітів, з розжареним камінням, з ледачим, знесиленим від спеки морем.

10. До яких типів і стилів мовлення можна віднести наведені нижче описи погоди? Доведіть. Виділіть прикметники в текстах. З якою метою використовуються прикметники в кожному з описів? У чому особливість використання прикметників у поданих текстах?

1. Березень видався сльотавим. Усім — старим і малим — набридли відлиги. Теплий циклон із Середземномор'я остаточно зігнав сніг з бульварів, і на проталинах уже виступили зелені пелюстки трави.

2. На початку квітня в природі творилося щось незрозуміле. Після декількох теплих, посправжньому весняних днів з півночі подув холодний вітер. Ртутний стовпчик ночами став опускатися на декілька поділок нижче нуля. Удень же лив дощ.

3. Березень у західних і південних районах очікується близьким до звичайного, а в цент-

ральних і північних районах — холодніший від норми на один-два градуси.

В Україні очікуються заморозки, а вдень потепліє до 2-7 градусів. У першій половині місяця можливе короточасне похолодання, а в третій декаді повітря прогріється до 12-17 градусів.

Вчора о 15 годині в Києві температура була мінус 7 градусів, атмосферний тиск 737 мм, вологість повітря 80 відсотків. Сьогодні очікується хмарна погода з проясненнями, місцями невеликий сніг, вітер північно-східний, 3-7 метрів на секунду, температура мінус 9-11, по області до мінус 15 градусів.

11. Який з наведених нижче описів зовнішності людини належить до ділового опису, а який до художнього? Доведіть. З якою метою в кожному з них використані прикметники? В якому з описів прикметники емоційно забарвлені, образні? Чому? Де стоять прикметники стосовно означуваного слова (до або після нього)? Чи випадково це?

1. Усіх хлопчиків було п'ятеро... Першому, старшому зі усіх, Василькові, ви б дали років чотирнадцять. Це був стрункий хлопчик з красивими і тонкими, трохи дрібними рисами обличчя, кучерявим білявим волоссям, світлими очима і постійною, напіввеселою, напіврозсіяною усмішкою.

2. Зріст 165-167см, очі чорні, брови широкі, ніс малий, приплюснутий, губи товсті.

12. 1. Складіть характеристику одного з учнів вашого класу. Який стиль мовлення ви використали? Які мовні засоби переважають у вашому тексті? Чому?

2. Знайдіть у художньому творі образну яскраву характеристику персонажа. Які мовні засоби використовує автор?

3. Проаналізуйте і опишіть характер одного з улюблених вами літературних героїв. Чим зумовлюється добір мовних засобів у побудованому вами описі?

(Далі буде)

НАВЧАННЯ РІДНОЇ МОВИ ЯК ЕТНОПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Раїса ДРУЖЕНЕНКО,
аспірант Херсонського державного педагогічного університету

Навчання рідної мови, головною метою якого є формування мовної особистості етнофора, тобто представника певної етнічної спільноти, є одним із напрямів дослідження етнопедagogічної науки. Український народ здавна плекав любов і повагу до рідного слова, дбав про його красу і велич. Увічливість, доброприсотійність, правдивість, доречність, мудрість, естетизм мовлення — це ті ідеали, які пропагує народна мудрість.

Актуальність проблеми впливає з того, що

етнопедagogіка, маючи в основі досягнення народної педагогіки, зумовлює диференціацію національного компонента навчально-виховної системи, а отже, дає змогу зорієнтувати процес навчання мови у школі на виділення та засвоєння національного специфічного з усього потоку інформації, що отримує учень, сприяє розвитку особистісних рис характеру етнофора, його духовної суті, а також формуванню національного ко-лориту мовлення.

Проблеми формування мовлення на основі народної педагогіки торкалися свого часу Г. Ващен-

ко, Б. Грінченко, О. Духнович, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Серед сучасних науковців, котрі розробляють методику вивчення мови з урахуванням національної специфіки освітнього процесу на засадах етнопедagogіки, називаємо Н. Бабич, А. Богуш, Т. Донченко, В. Кононенко, Г. Онкович, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко та ін.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування особливостей навчання рідної мови в етнопедagogічній науці. Серед завдань — з'ясувати роль етнопедagogіки в процесі навчання рідної мови, розкрити суть рідної мови як засобу народної педагогіки, окреслити основні аспекти вивчення рідної мови на етнопедagogічній основі.

Етнопедagogіка як наука має давні корені. Про особливості впливу народної системи освіти на процес формування особистості вказували Я. Коменський, І. Песталотці, Г. Сковорода, О. Духнович. На думку класиків педагогічної науки, навчально-виховна система народної педагогіки виникла природним шляхом, у процесі життя, праці, побуту представників етносу, тому дитина, яка виховується на її основах, розвивається природним шляхом, що відповідає внутрішнім потребам, психології, характеру народу. О. Духнович зазначав: «Людину представляють: натура, наука і звичай; природну схильність одержує людина від самої природи, що складає її характер, але науки і звичаї дають вправи і настанови або виховання» [4; 3].

Думка про те, що кожним народом вироблена власна система освіти, яка акумулює досвід багатьох попередніх поколінь і репрезентує специфічні для окремого етносу форми, методи, засоби навчання і виховання, простежується в К. Ушинського. Усвідомлюючи ефективність виховання підрастаючого покоління за умови глибокого втілення національної ідеї, учений стверджував:

«Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби здійснення цієї мети...» [13; 54]. Першими і найбільш надійними вихователями, за його словами, є рідна природа, історія, рідне слово, сім'я, суспільство, народ.

Наукові дослідження Г. Ващенко підтверджують дослідження його попередників про необхідність і доцільність опори на народнопедагогічну традицію у справі виховання та навчання молоді. Учений підкреслював ідею своєрідності і неповторності педагогічної системи окремого народу, що є відображенням його національних фізичних та психологічних особливостей. При цьому він порівнював природу етносу з розвитком окремої особистості, якій властивий характер, вроджені здібності, що мають у повній мірі розвиватися тільки тоді, «коли людина вільна, коли її оригінальність найменш обмежена» [2; 100].

Уперше термін етнопедagogіки ввійшов у науковий обіг порівняно недавно. Спроби визначити його суть простежуються у Г. Волкова, В. Куку-

шина, Г. Лозко, В. Мосіяшенка, М. Стельмаховича, Л. Столяренко, Є. Сявавко та ін.

За дослідженнями Г. Волкова, це наука про емпіричний досвід етнічних груп у вихованні та освіті дітей, про морально-етичні та естетичні погляди на прадавні цінності сім'ї, роду, племені, народності, нації. Серед основних засобів навчання і виховання вченим назване рідне слово. З мовою, мовленням пов'язана духовність, «неосязною є сила доброзичливого слова в народній педагогіці, але більш за все — рідного слова, рідного мовлення, рідної мови» [3; 138].

У вітчизняній педагогічній науці термін «етнопедagogіка» був витлумачений М. Стельмаховичем як власне національна навчально-виховна система, що формувалася завдяки поєднанню народного, національного, загальнолюдського через зв'язок минулого з сучасним і майбутнім в історії народу, це наука про українську народну школу, тобто досвід українського народу щодо виховання підрастаючого покоління, про його педагогічні погляди, наука про педагогіку побуту, родини, українців. Особливого значення вченим надається проблемі етнопедagogічної основи навчання рідної мови. На його думку, «сама українська етнопедagogіка найсильніше репрезентує автентичне обличчя методики української мови», оскільки забезпечує «навчання і виховання рідною мовою в атмосфері культури рідного народу» [11; 20].

Поняття етнопедagogіки В. Мосіяшенко розуміє як детальну систему цілей, завдань, принципів, методів, форм організації процесу становлення молодого члена суспільства та підготовку його до життя «в структурі національно-етнічних поглядів, норм і звичаїв окремого народу» [7; 5]. Продуктивною основою етнопедagogіки вчений уважає фольклор, церковні повчання, літописи, заповіді, звернення, послання нащадкам — тобто давні національно-культурні тексти навчально-виховного спрямування.

Таким чином, етнопедagogіка у своїй семантиці містить національний компонент, традиційною основою її є народна педагогіка, тобто давня система навчання і виховання української школи, що виникла природним шляхом разом із розвитком етносу і включає знання, ідеали, погляди, уявлення, настанови, які виступають як сукупність педагогічної мудрості народу.

На основі виокремлення рідної мови як засобу фіксації основних навчально-виховних ідей народної педагогіки сучасна наука диференціює поняття етнолінгвопедагогіки та етнолінгводидактики.

О. Семенов вважає, що етнолінгвопедагогіка — це система знань, принципів, засобів, виховного досвіду народу, вираженого в лексичному, фразеологічному та інших мовних рівнях, вплив якої має місце в процесі становлення національно-мовної особистості та формуванні її мовленнєвих умінь і навичок [10; 13]. Аналізуючи погляди В. Кононенка про етнолінгводидактику як науку про навчання мови на етнологічній основі з урахуванням даних про народ, націю, державу, дослідниця висловлює власну позицію на

це поняття. За її словами, етнолінгводидактика визначає принципи і прийоми вивчення рідної мови на основі етнокультурних, етнопсихологічних, етносоціальних даних і ґрунтується на джерельній базі етнолінгвістики [10; 7].

У сучасній науці відбувається взаємопроникнення етнопедagogіки та методики викладання української мови. Так, серед основних підходів навчання рідної мови М. Пентилюк виділяє етнопедagogічний, під яким розуміється опора на народну педагогіку та народну дидактику. На думку вченого, «лінгводидактика може успішно розвиватися лише в тісному зв'язку з етнопедagogікою» [8; 43], відповідно — навчання не можна зводити лише до правил і граматичних категорій, необхідно використовувати дидактичний матеріал етнологічного змісту.

На основі аналізу досліджень у межах окресленого питання доходимо висновку, що етнопедagogічний аспект навчання рідної мови зумовлює вивчення системи принципів, методів, засобів народної педагогіки і народної дидактики з урахуванням етнологічних, етнокультурних, етнопсихологічних, етнолінгвістичних знань.

В етнопедagogіці рідна мова є найпершим засобом навчання і виховання молоді. Вона допомагає осмислити людині ідеали та цінності рідного народу, пізнати досвід багатовікової історії його життя, виробити власну оцінку сприйняття оточуючого.

Про недосяжні можливості рідного слова в питанні навчання і виховання висловлювалося багато вчених, педагогів, митців. Зокрема К. Ушинський називає її найкращим педагогом, дивним народним педагогом, літописом життя народу, найміцнішим зв'язком, що поєднує минуле, сучасне і майбутнє. Рідне слово пояснює дитині «природу, як не міг би пояснити її жоден природознавець, воно знайомить її з характером людей, що її оточують, з суспільством, серед якого, вона живе, з його історією та його прагненнями, як не міг би ознайомити жоден історик; воно вводить її в народні вірування, в народну поезію, як не міг би ввести жоден естетик; воно, нарешті, дає такі логічні поняття й філософські погляди, яких, звичайно, не міг би дати дитині жоден філософ» [13; 270]. Перевага рідної мови як засобу народної педагогіки полягає ще й у тому, що навчає вона дуже просто і природно. Зростаючи на природному, а не штучно вигаданому ґрунті і розвиваючись із розвитком самого народу, вона вбирає всі тонкощі психології, способу думання, світосприймання його, а тому й навчає за якимсь недосяжно полегшеним методом.

На значенні рідної мови в процесі розвитку мовленнєво-мисленнєвої діяльності української дитини наголошували Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Костомаров, С. Русова, І. Огієнко, які пов'язували розумовий розвиток дитини з вивченням рідної мови. На думку вчених, рівень загальної освіти як окремої особистості, так і етносу в цілому, залежить від рівня оволодіння рідною мовою.

У межах етнопедagogічного підходу навчання мови С. Русова підкреслювала, що рідне слово є

першим способом свідомого навчання, утвердження національної ідеї в душах вихованців, вироблення національного почуття патріотизму. Народ, що вчиться чужою мовою, не має змоги розвивати свої культурні сили, він гнобиться іншими народами, бо є слабшим від них і «живе він не по своїй живій думці, а чужим розумом» [9; 32].

Отже, вивчення наукових поглядів змушує дійти висновку, що тільки рідна мова може дати найповніші знання про рідний народ, допомогти усвідомити національні цінності, сформувати вміння і навички культурного спілкування, виховати національно міцну особистість.

Головною метою навчання рідної мови є мовленнєвий розвиток особистості. В етнопедagogічній науці ця проблема давня. Про це свідчать повчання давньоруських князів, досвід навчання та виховання в монастирях, братських школах, Києво-Могилянській академії тощо.

Деякі риси мовлення етнофора описуються у «Повчанні...» князя Володимира Мономаха. Основною зразкового мовлення є висока мораль, увічливість, чемність, добропристойність, виявлення поваги до старших, висока мудрість, гостинність тощо: «...при старших годиться мовчати, премудрих слухати, старшим підкорятися, з рівними і молодшими мати згоду і бесіду вести без лукавства, а щонайбільше розумом вбирати, не лютувати словом, не ганьбити нікого в розмові, не сміятися багато. Очі тримати донизу, а душу вгору. Найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов: простий чи знатний, чи посол; мандруючи далі, прославить вас у всіх землях доброю чи злою людиною. Не промініть ніколи людину, не привітавши її, і добре слово їй мовте» [6; 258-260].

Підкреслюючи роль народної педагогіки в процесі становлення і розвитку національного ідеалу особистості українця, Г. Ващенко також наголошував на неодмінному формуванні якісного мовлення. Учений уважає за необхідне виробляти ознаки «чемності і пристойності в особистій поведінці і у відношеннях до інших» [2; 189], активно використовувати формули ввічливості, не вживати брудної лайки, виявляти пошану до старших.

Наукова спадщина Г. Ващенка, І. Огієнка, С. Русової, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського К. Ушинського підтверджує думку про те, що мовлення особистості етнофора формується під впливом засобів рідної мови, рідної культури, історії, через засвоєння морально-етичних цінностей мовленнєвої поведінки етносу.

Етнопедagogічний аспект зумовлює вироблення в учнів умінь вирізняти національну специфіку рідної мови в порівнянні з іншими мовами світу, виразність, багатство, відчувати відтінки у значеннях рідного слова, особливості відображення оточуючого, а також формувати на цій основі мовленнєві вміння і навички, які мають вияв в активній мовленнєвій діяльності.

Реалізація етнопедagogічних учень і поглядів на процес навчання рідної мови полягає у виробленні особливого національного колориту мовлення учнів. Цьому сприяє оволодіння засобами

рідної мови як унікальної, неповторної національної системи пізнання і відтворення дійсності, як специфічного способу світобачення і світорозуміння українського народу.

Навчаючи дітей мови, В. Сухомлинський наголошував на особливому ароматі рідного слова, прагнув донести особливу мелодію, найтонші відтінки його до вихованців. Поки дитина не відчула аромату слова, зазначає вчений, не побачила його найтонших відтінків, не заглибилася і не зрозуміла специфічних рис мови, навчання грамоти починати не можна [12; 79].

Національно-специфічні риси української мови, її особливий «аромат» виявляються на всіх лінгвістичних рівнях і є виявом специфіки світорозуміння та світовідображення етносом оточуючого. Відображаючи в процесі діяльності оточуючу дійсність, народ фіксує у мові результати пізнання, а «виражена в мовних категоріях сукупність уявлень і суджень про позамовну дійсність» є мовною картиною світу [5; 4].

Оскільки кожен народ відображає світ по своєму, то мовна картина світу носить національний характер, і тому вагомим для нас є поняття національно-мовної картини світу. Такі вчені, як Е. Гусакова, В. Кононенко, О. Федик, А. Хроленко, М. Маковський, виділяють національний компонент мовної картини світу як відображення ментальності етносу. Зокрема О. Федик під національно-мовною картиною світу розуміє призначення мови, процес мовотворення, результат еволюції мови, що формується усім комплексом мовних засобів, починаючи від системи словникового складу і закінчуючи макроконтекстом [14; 88]. На думку вченого, суть знакової системи полягає в тому, що ці знаки не просто співвідношення, а національні коди, що є специфічними тільки для даної мови.

У лінгвістичній літературі поширеними є поняття «фольклорна картина світу» та «національне-художня картина світу» як компоненти національно-мовної. Вони виявлені на основі аналізу мови фольклорних та художніх текстів, які є проявом етнічної ментальності і базових констант народної культури.

У нашому дослідженні ці поняття мають місце, бо саме фольклорні та художні тексти, згідно з етнопедagogічними дослідженнями, є основою оволодіння лінгвістичними знаннями та вироблення мовних умінь, що позначаються особливою увагою до національно орієнтованих засобів рідної мови, тобто таких, «що відбивають умови життя, особливості світобачення й світосприймання українців, відтворюють загальну картину їхніх поведінкових стереотипів» [5; 7]. Таким чином, національно орієнтовані мовні знаки як елементи національно-мовної картини світу є результатом двох різних кодів — мови і культури. Через це одиниці мови можуть виконувати функцію відображення культурно-національної специфіки етносу.

Оволодіння елементами національно-мовної картини світу, тобто сукупністю національно орієнтованих мовних засобів, на уроках рідної

мови є основою мовної, етнокультурної компетентності учнів, що у свою чергу служить базою для формування мовленнєвих умінь і навичок.

Функціонування елементів національно-мовної картини світу найбільш повне відображення знаходить у національно-культурних текстах, що пов'язані з особливостями оцінювання етносом оточуючого середовища (В. Кононенко, В. Красних, В. Телія). Цінність мають твори усної народної творчості та художні твори, у яких широкоаспектно відображена національна специфіка культурного та мовленнєвого середовища українського етносу.

Навчання учнів на основі національних текстів етнопедagogічного змісту зумовлює, з одного боку, переймання ними культурного досвіду етносу, цінностей, ідеалів, традицій, тобто формування етнокультурної компетенції, а з іншого — на базі отриманих етнознань про реалії матеріальної та духовної культури українців, правила мовленнєвого етикету, засвоєння національно орієнтованих мовних одиниць у школярів формуються мовленнєві вміння і навички, серед яких: створювати національно-культурні тексти, добирати матеріал для усного виступу, вступати в дискусію етнопедagogічного змісту, складати діалог, дотримуючись етнетикету мовлення, виражати і відстоювати громадянську позицію та інші.

Як переконують дослідження з етнопедagogіки, основою формування мовлення є духовне становлення особистості. Думку про єдиний процес духовно-мовленнєвого розвитку школяра висловлював Ф. Буслаєв, за спостереженнями якого рідна мова «так зрослася з особистістю кожного, що навчати її означає разом і розвивати духовні можливості учня» [1; 30].

Пізнання рідної мови, оволодіння лінгвістичними засобами з метою свідомої комунікації починається із заглиблення в духовну її суть, розвитку моральних позицій та естетичних цінностей. На цьому наголошували Б. Грінченко, І. Огієнко, І. Срезневський, В. Сухомлинський та інші.

Духовною основою формування особистості школяра за етнопедagogічного підходу повинне бути виховання любові й поваги до рідного слова, усвідомлення необхідності та внутрішньої потреби у спілкуванні й пізнанні світу традиційними засобами рідної мови. Через любов і повагу до рідного слова в особистості виробляється почуття любові та шани до рідного краю, землі, народу, його одвічних цінностей та ідеалів. Виховання цих почуттів є найсвятішим обов'язком людини і основою розвитку духовності. За висловом Г. Ващенко, формування духовної суті особистості полягає в усвідомленні приналежності себе до великої нації, у служінні своїми знаннями та добрими справами Богові і Батьківщині [2].

Таким чином, вивчення й аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновки про те, що етнопедagogіка як наука генетичною основою має народну педагогіку і сприяє виділенню національного компонента навчально-виховного процесу. Рідна мова є засобом відображення специфічних

рис сприймання й оцінювання етносом світу, а також основою навчання і виховання молоді на кращих зразках українського народу. Звідси — етнопедагогічний аспект навчання рідної мови має на меті диференціювати національне специфічне в самій мові, що виявляється в елементах національної картини світу, оволодіння якими сприяє виробленню мовної компетентності учнів і формування на цій основі національного колориту мовлення. Великого значення в цьому мають національно-культурні тексти, які в етнопедагогіці розглядаються як засоби народної педа-

гогіки. З іншого боку, етнопедагогічні дослідження зумовлюють формування духовної суті особистості школяра, виховання рис національного характеру, національних почуттів, що є основою розвитку мовлення і готовності до спілкування рідною мовою. Мовленнєвий та духовний розвиток школяра передбачають формування національно-мовної особистості, тобто такої, яка усвідомлює себе представником етносу та досконало володіє засобами рідної мови, активно послуговується ними у житті, а також дбає про високу культуру власного мовлення.

Література

1. Буслев Ф. И. Преподавание отечественного языка. — М.: Просвещение, 1992. — 512 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. — Полтава: Полтавський вісник, 1994. — 192 с.
3. Волков Г. Н. Этнопедагогика. — М.: Академия, 2000. — 176 с.
4. Духнович О. Народная педагогика в пользу училищ и учителей сельских. — 4.1. — Педагогика общая. — Львів, 1857. — С. 3.
5. Кононенко В. Рідне слово. — К.: Богдана, 2001. — 304 с.
6. Літопис Руський / За Іпатським списком переклав Л. Махновець. — К.: Дніпро, 1990. — XIV. — С. 258-260.
7. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. Пентиліук М. І. — К.: Ленвіт, 2000. — 264 с.
8. Мосіяшенко В. Українська етнопедагогіка. — Глухів: РВВ ГДПУ, 2001. — 172 с.
9. Русова С. Вибрані твори. — К.: Освіта, 1996. — 304 с.
10. Семенов О. Етнолінгводидактична культура вчителя-словесника. Навчально-методичний посібник. — Київ — Глухів: РВВ ГДПУ, 2003. — 108 с.
11. Стельмахович М. Г. Етнопедагогічні основи методики української мови // УМЛШ. — 1993. — № 3. — С. 19-23.
12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5 томах. — К.: Рад. школа, 1977. — Т. 5. — 670 с.
13. Ушинський К. Д. Твори в 6 томах. — К.: Рад. школа, 1954. — Т. 1. — 447 с.
14. Федик О. Мова як духовний адекват світу. — Л., 2000. — 300 с.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Леонід СКУРАТІВСЬКИЙ,
канд. пед. наук, ст. наук. співробітник Інституту педагогіки АПН України

Навчання мови пов'язане передусім з двома типами цілей — з предметом навчання (*що?*) і з процесом навчання (*як?*). Серед питань, що стосуються процесу навчання, останнім часом дедалі більшу увагу дослідників привертає проблематика, що стосується діяльності учіння. Спираючись на дослідження психологів, спрямованих на визначення причин неуспішності учнів середніх і старших класів, а також власний аналіз ряд дидактив і методистів дійшли висновку, що половина дітей відстає в навчанні через слабе володіння уміньми й навичками навчальної діяльності.

Чільне місце серед означеної проблематики посідають питання дослідження функцій, класифікації і формування узагальнених інтелектуальних умінь і навичок школярів, що відіграють тактичну і стратегічну роль у процесі учіння в найсприятливіший

період для їхнього розвитку, і нерідко, здебільшого в зарубіжній педагогічній літературі, іменуються стратегіями мислення, або навчання.

Щодо номенклатури та класифікацій умінь учитися, то цієї проблеми в останні десятиліття торкалися А. М. Алексюк, Ю. К. Бабанський, І. Я. Лернер, В. Ф. Паламарчук, О. Я. Савченко, Н. Ф. Талізін, В. А. Кулько, Т. Д. Цехмістрова, С. Л. Рубінштейн, К. Е. Вейнштейн, Р. Е. Мейер та інші вітчизняні і зарубіжні вчені. Проте через складність об'єкта дослідження одностайності у поглядах на вирішення проблеми немає: майже кожен дослідник пропонує свою класифікацію. Зокрема А. М. Алексюк у своїх працях розглядає логічні методи навчання (індуктивно-дедуктивний, аналітико-синтетичний, аналогія, гіпотеза) [1; 159—182]. В. Ф. Паламарчук визначила перелік основних загальнонавчальних умінь і навичок (аналіз, виділення головного, порівняння, узагальнення, систематизація, визначення поняття,